

laiku, kada miesto gyventojai buvo kiečiausiam įmigryje. Sulig pirmaisiais šūviais pasipylė sviedinių kruša ir miestas paskendo liepsnoje ir dūmuose. Po pore valandu, aprimus šūviams, mieste raudonuojų dūmuose. Po pore valandu, aprimus šūviams, mieste raudonuojų kariuomenės jau nebėbuvo. Ką pergyvено Tauragės miestas pirmajai karo dienai, liudij ištisi kvartalai „fabriku“ (sugriautu ir sudegusių namų kaimai) ir sarašas žuvusių civilių gyventojų.

Praejas pirmajai karo audrai, pradėjo organizuotis vietos policija ir partizanai. Partizanų kuopa iškūrė buv. valst. gimnazijos ir miesto savivaldybės patalpose. Tiesioginis partizanų uždavinyň buvo padėti vietos valdžios organams susitarkyti su siaučiančiomis užsilikusiomis raudonarmiečių gaujomis, vietos bolševikų veikėjais bei žydais ir perimti apsauga karo grobiu, tiltu ir suimtinių. Kuopa turėjo apie 150 vyrų, bet jos sarašinis skaičius dažnai keisdavosi, nes, pradėjus veikti įstaigoms, dauguma tarnautojų grįždavo į savo darbo vietas, o jų vieton stodavo nauji. [Norinčiųjų] stoti į kuopą visą laiką buvo daugiau, nekaip galima buvo priimti. Taigi veliau, sumažėjus tarnautojų, didesnę kuopos dalį sudarė darbininkai ir moksleiviai. Nesant reikiamo kareivinėms inventoriaus, kuopa bendrabučio neturejo, ir liuos nuo tarnybos partizanai nakvoda-vo namuose. Buvo net tokiai, kurie dieną atlikdavo savo darbą įstaigose, o šventomis dienomis ir paprastų dienų naktimis ateidavo patys savo noru nešti sargybą ar patruliuojeti miestė.

Partizanų kuopa turėjo savo virtutę ir valgyklą, kur veltui gaudavo pavalygti. Maisto produktų pauakudavo apylinkių gyventojai, o nemaža buvo palikę rusai.

Aprimus laikams ir susitarkius vietos valdžios organams, partizanų kuopa buvo likviduota. Daugumas partizanų perėjo į pagalbinės policijos būrij (prie miesto nuovados), kiti stojo į įvairias įstaigas tarnautojais, o daiktū išvyko į savisaugos batalionus savanoriais.

Ant. Kiseliauskas
Tauragės miesto partizanų kuopos vado padėjėjas

[Prierašas]

Kuopos kadrai:

Kuopos vadas – j. ltn. Šernas Alfonsas

Kuopos vado padėjėjas – v-kas Kiseliauskas Antanas

I būrio vadas – j. pusk. Stankus Jonas

2 būrio vadas – j. pusk. Mėlynas Bronius
Kuopininkas – j. pusk. Jocys Antanas
Vertėjas – mokyk. Pakalniškis Martynas

LCVA, f. R-635, ap. 1, b. 1, l. 66. Originalas, rankraštis.

TELŠIŲ APSKRITIS

68. POVILAS RAŽAUSKIS APIE ANTITARYBINĮ PASIPRIEŠINIMĄ PIRMOMIS KARO DIENOMIS

1941 m. liepos 26 d.

Aktivisto Ražauskio Povilo darbų veiklos žinios

Profesija – ūkininkas.

Pérejas Raudonajai armijai Lietuvos sieną, užėmus kraštą, manyje suliepsnojo tikroji tévynės meilė ir jai laisvés troškimas. Nuo to laiko aš pradėjau ieškoti progos kuriuo nors būdu prisidėti prie tévynės vadavimo ir jai laisvés grąžinimo darbo.

Pirmiausiai pradėjau gauti informacijas iš savo brolių, kurie buvo policijos viršininkais ir rusams užėjus gyveno Kražių valsčiuje Papleksnio k. Jiems buvo pavesta organizuoti aktyvistų grupes, kurių viena buvo suorganizuota mano apylinkėje. Pirmiausia aš juos supažindinai su buv. Luokės šaulių būrio vadu ats. ltn. Venckumi Juozu ir bendrame kontakte platinome įvairius atsišaukimus, kuriuose buvo raginami tautiečiai susiprasti ir dėti pastangų nusikratyti žydiškajai raudonajai teroristų jungą. Be to, padėjau persekiojamies penkiems Lietuvos karininkams išvykti į Vokietiją; jie pas mane nakvodavo ir mano buvo nuvežami į Tryškių gelžkelio stotį. Vėliau šie karininkai buvo sugrižę slaptai ir suteikė reikalingą informaciją. Vėliau ir mano broliai buvo išbėgę į Vokietiją. Dar vienas jau grįžo, tarnauja Kretingoje. Dar antras negrīžo: gavo tarnybą Vokietijoje.

Keletą aktyvistų aprūpinau įvairiais kišen...* ginklo šoviniais, kurių turėjau iš anksčiau. Prasidėjus karui, suorganizavau karptyti telefono vie-

* Neįskaitomas žodis.

las Luokės-Pavandenio link. Su vienu draugu nuginklavom penkis rusų kareivius ir pristatėm vietos ūliauli būriui.

Praejus didžiai karo audrai, stojau niekieno neraginamas į partizanų eiles ir dirbau krašto apsaugos paskirtus darbus.

Taip pat ir dabar esu pasiryžęs visada dirbtį tévynės naudai, žmonių gerovę, kol gyvas būsiu.

Kurį ir pasirašau: P. Ražauskas

1941.VII.26

LYA, baudžiamoji byla Nr. P-15955, l. 172. Originalas, rankraštis.

69. ADOMAS JURGELIS APIE ANTITARYBINĮ PASIPRIEŠINIMĄ

PAVANDENĖJE

1941 m. rugpjūčio 25 d.

Adomo Jurgelio, gvy. Pavandenėje,
trumpas antikomunistinio veikimo
A p r a š y m a s

Gimės Šiaulių mieste 1906 m. gruodžio 24 d. Tėvas buvo religingas ir patriotas, tad ir mes, vaikus, auklėjo religiškai patriotiskai. Tokiu būdu ir antikomunistinius veikimus pas mane reiškėsi iš mažens. Lietuvon užėjus bolševikams, širdy pajautau didelį skausmą, pasiryžau geriau žuti, bet bolševikams netarnauti.

Bolševikams užėjus, Pavandenėje dirbo mat. Januševičius su sūnumi Liudu. Jie, vietus klebonas kun. Šapoka, maž[ažemai] ūkininkai Lotužiai Antanas ir Jonas, Urbonas Stasys ir Ramanauskis Antanas atviriau pasiakydavo prieš komunistus, tad su jais ir tardavomės antikomunistiniu reikalui, ypačingai su Januševičiumi Liudu, kuris ir Telšiuose gyvendamas nuolat rašinėdavo veikimo reikalui. Kiek vėliau susipažistu su mokytojais. Būdanu, gvy. Pavandenėje, Eimontu Antanu, buvusiu Nevarėnų policijos viršininku, Tamaševičium Petru ir kitais padoriais žmonėmis, su kuriais ir pradedami organizuotesni veikimą. Nugirstam, kad ir Varنيose veikiamas, vadovauja kažkoks Mėčius Juozas. Susipažiustum, gaujam atsišaukimu prieš komunistus, vėliau Juozui duodavome. Sudaram štabą. Į sudėti jenia klebonas, Eimontas ir Būdanas kaip patarėjai. Su jais daug tardavaus. Tamaševičius Petras, Pociai Kazys ir Juozas, Urbonas Stasys ir Ramanauskis Antanas, taip pat ir aš sudarėm aktyvų štabą.

Man, kaip dalinai salygos leido, ir žmonai pasiaukojus vienai eiti apyvoką, teko daug važinėti žinias renkant ir perduodant: į Telšius apie 15 sýkių 34 km., į Kelmę – 5 sýkių 35 km., į Luokę – 4 sýkių 16 km., Karklénus – 3 sýkius 19 km., Kaltinėnus ir Šilalę – 1 sýkių 55 km., Parešketį – 1 sýkių 15 km. Iš viso esu padaręs apie 29 didesnes keliones. Skaitant abi puses, arkliai padaryta 1752 km. Pašalpū iš neiekur negavau, nors avīžu arkliai reikėjo daug sušerti. Telšiuose susitikdavau su kun. Pilipavičium, Velavičium ir moksleiviais. Liudu Januševičium, Br. Simanauskaitė ir Stasiuliu. Janapolén užskdavau važiuodamas iš Telšių, susitikdavau su mokytoj St. Vanagaite ir Daukšu, Kelmėje – su Kleviniu ir Jurgelytė Monika ir Viktorija, Karklénus – su Ražausku, Luokeje – su Viktoriavičiais, Šilalėje – su kun. Kučinskiai. Parešketėje turėjome posėdį, kuriamo dalyvavę Rekašius Liudas, Seda Juozas, Mėčiai Juozas ir Petras, janapoliskis mokytoj Vanagas ir iš Pavandenės aš.

Iš Parešketėj (pas Mėčiūs) dalyvių buvo sudarytas Varnių valsčiaus aktyvistų šstabas; svarstėm ginklų išsigijimo reikalą, medikamentų, narsių viryų organizavimą, antikomunistinės propagandos ir kitus reikalus. Literatūros gavome iš Mėčio Juozo. Prieš rinkimus plačiai paskleidėm. Sausio mén. gavome iš karklénškio Ražauskio Juozo didelio formato pluspalių knygą. Turiny tarp kita ko – Lietuvos pasiuntinių protestai, pluskoli bolševisčiinei Lietuvos vyriausybei ir Talka Lietuvai atstatyti*. [Pareškečio] šstabas nutariam atspausdinti: gaunam iš klebono mašinėlę, iš Januševičiaus Liudo – popieriaus ir varom. Techninių darbų atlieka Tamaševičius. Atspausdinę vežame į visas puses, k. a. mes Varniams, o varniškis – Tverams, Žarenam, Laukuvai ir kitur. Per kelmiškius gauna Šiauliai, Biržai, Tytuvėnai, Šiluva, Loliai, net Tauragė ir Kaunas, per Luokę – Kaunatava, Tryškiai, Kaunas, Vilnius. [Telšius atvežiau 3 egzempliorius: 1 kun. Velavičiui, 1 kurijai ir 1 net originalą gimnazijai.

Kovo 23 d. kun. Velavičius paskambina. Tuoju kinkau arklį, sėdu ir važiuoju. Gaunu kovo 19 d. atsišaukimą atspausdinimui. Sakosi tik vieną gavęs. Greitai grįžtu, spausdinam ryta kovo 24 d., vežam į Telšius, Varṇius ir kitas aukščiau minėtias puses. Iš kovo 19 d. pasiskaitę nutarém geriau susiorganizuoti. Pasiskirstom apylinkėmis: Tamaševičius organi-

* LAF atsišaukimas.

zuoja virus [šiose] apyl.: Žvigrždžiai, Lapiškiai, Veniai, Liubiškiai, Medikiškiai, Dvarviečiai, Burbiškiai, Žiogė, Rekščiai, Kruopainiai, Gaudkalnis ir dalis Pabiržulio. Pocių Kazys ir Juozas: Pagojis, Pavandėnės dvaras, Užgludis, Negirbėjai, Pakalniškiai, ...* ir Miksodis; Urbanos - Lenkiai, Šukainiai, Barzdžiai ir dalis Milvydiškių. Kvietkus Antanas, gyv. Pabiržuly, organizuoja Pabiržuly, Juodlauky. Mano apylinkė - Pavandėnės miestelis, Pasprudė ir dalis Burbiškiai.

Šiaip susiorganizavę laukėm, kada pasirodys vokiečių desantai su ginklais, kad galėtumėti prisdėti, gauti ginklus ir padėti kovoti, bet, deja...

Apie 15 val. buvo pas mane posėdis. Dalyvavo: Mėčiai Juozas ir Petras, Vanagaitė, Eimontas ir aš. Svarstėm valdiškų įstaigų perėmimo ir administratorių reikalus.

Pagaliau sulaukiam balandžio 27–28 d. Nakčis, kurioje areštuojami „didieji nusikalsteliai“, neaplenkia ir manęs. Įsiveržia į kambarį man miegant. Pramerės akis pamačia stovinčius ginkluotus 8 raudonarmiečius ties manim. Išgaščio neparodžiau, nusiūpsjosau. Pamaniau, Dieve padék man. Kraté 3 val. Vertė, kiek begalėjo. Mane nusivedė pas kaimyną Lotuži, uždaré į kaminą** ir tardé, kaip išmanė. Žinoma, ir „glostė“. Žmoną tardé namuose. Žmona ir gražiai laikė. Išaušus išvažiavom per Luokę į Telšius. Telšiuose tardé 8 paras.

Reikia pasakyti, kad aš esu visiškas beturtis, nuomoju 3,5 ha žemės. Iš to gyvenu. 1940 m. rugpjūčio 10 d. Pavandėnės apylinkės komisaras Zelba Aleks, ir jo padėjęs] Lidikauskis Jonas prisipsyrė siūlē tarnybą. Nenorėdamas bolševikams tarnauti, jų pasiūlymus atmečiau. Tardomas sakydavaus tikindamas tardytojus, kad aš – paprastas žmogelis: buožės manim nepasiskiti ir ar Jums galima tokius biedniokus, vargšus, nieko nežinancius kankinti.

Porą kartų „šaudė“, paskui siūlė daug pinigu, kad tik išduočiau. Buva pasiryžęs geriau žūti, bet neišduoti. 9-oje paroje paleidžia. Pasilieka pasa, liudijima, 3 fotografijas ir prigrasina, kad niekur neičiau iš namų. Ir néjau. Tik dviracių nuvažiavau į Baltrimus Skuodo valsčiuj iš Pavand[enės] 90 km, į Telšius, Kelme ir kitur draugų nuraminti ir paskatininti energingiau dirbtis.

* Vienas neidentifikotas vietovardis.

** Taip dokumente.

Birželio 19 d. gaunu iš Telšių laišką nuo kun. Velavičiaus, kuris rašo: „Adomeli, pas mumis žada būt sekmacių balius. Mes vašinsim. Linkiu ir jums pasivaišinti“. Tą pat dieną atvažiuoja iš Kelmės gimnazijos mokinys Matula Jurgis, kuris sakydavosi turėti ryšius net su ...*. Praneša, kad sekmacių, ne vėliau pirmadienį, turi prasidėti karas. Šeštadienio vakarą susirenkam Sprudės kalne. Numatatom veikimo planą. Išsisirkste į krūmų ruošėmės nusnausti. Jau kelios savaitės, kaip nemiegam namuose. Ir štai sekmacių ryta 4 val. išgirstam patrankų gaudės, trenksmus. Pašokstam, pasiskirstom darbais: vieni telefonų laidus gadinti, kiti sekti rusų kariuomenės judėjimą ir susibūrimus, treti pradėjo komjaunuolius suimiinti.

Aš nuvykstu į Parešketį. Pas Mėčius padarome posėdį. Kadangi Rekašių Liudą, Sadauskį Juozą ir St. Vanagaitę buvo išvežę komunistai, tai jų vietoje kooptuojam kūn. Gasiūną, Žadeikį ir Andrušą Antaną. Pasidalijam pareigom. Aš sutinku eiti Varnių valsčiaus TDA štabo pirmininko pareigas. Mėčius J. – pavaduotojas, Andruška A. – sekretorius. Nutarėm išleisti įsakymą. Numatėm turinių ir sekmacių jau buvo atspausdinta (yra pavyzdys). Pirmadienį išklijuojam ir išplatinam net į kitus valsčius. Taip pat pirmadienį jau pradėjome suimineti mums pavojingesnius komunistus, kad neturėtų ryšio su raudonarmiečiais.

Antradienį gaudome (pastebėjė miške) varniškius komunistus, kaip vykdomojo komiteto, kompartijos ir kitus. Suimam, uždarom pas ūkininką Martinkų Povilą Pakalniškiuose į pirtį ir pastatom sargybą.

Trečiadienį ryta pastebėjome, kad rusai žvalgosi ties Pabiržulio ežeru ir mano paruošti persikėlimą per ten esamą sąsmauką. Sąsmaukos plotis apie 25–30 metrų. Buvo ten 3 didesni laivai. Mes, Andruška Antanas, Andrūška Povilas, Tamaševičius Petras, Aukštiekalnės Petras, Milevičius Petras, Mill[evičius] Povilas, Pranckaitis Stasys, Tekorius Bronius, Buklys Benius, Bagdonas Alfonsas, Aleksandravičius Petras ir aš, pasiryžom trukdyti persikelti. Laivus pasiémėm į savo pusę, patys pasislėpēm ir laukim. Ilgai nereikėjo laukti. Tuoju pamatem 5 rusus. Tuos nuvijem, pasirodė koks 150. Pradėjom šaudyti. Reikia pasakyti, kad turėjome tik 1 šautuvą, 2 granatas, 6 brauningas, šaut[uvams] 200 šovinių ir braun[ingams] 250 šovinių. Apšaudžius tuos 150 rusų, jie pabėgo ir tuoju pasiro-

* Taip dokumente.

do trigubai didesniu skaičiumi būrys. Kadangi pirmą ir antrą kartą pavyko, tada kaujameis ir toliau. Iš kažkur atskubėjė varnikiškai partizanai. Mėčiui vadovaujant paima poziciją iš šono. Rusas visi kaip užgrojim, ir tie pasitraukė, bet neilgam. Tuojau priverto pilnas paežerys, pasistatė kulkosvaidžius ir nuro kokinis 5 p. v. val. pradėjome rimtai karauti. Vieni rusų ruošesi keltis, o kiti piliai iš kulkosvaidžių į mus. Kadangi atstumas nedidelis iš granatos pagasdinam ir laikom rusus. Kai kurie iš mūsų, pristigus šovinių, pasitraukė. Pasilikom Milevičius Petras, Bagdonas Alfonas ir as. Bagdonui sužeidė koja per kelį. Kiek aprašojoys įsakiai trauktis. Kokia 9 (21) val. nukovė Milevičių Petrą. Pasilikau vienas. Émus temti rusai persikelé, pradėjo mane pulsi durtuva. Pabegau. Frontas ežero sparnuose toli buvo praejes pro šalį. Rusus ties sasmauka išlaikėm apie 9 val. Sako, buvo net keli pulkai.

Ketvirtadienį apie 10 val. ryto pasirodė vokiečiai. Vokiečiam užėjus, dar kovojuome su besislapstančiais rusais. Paémėm belaisvių ginkluotų 68 ir 20 be ginklo.

Sekmadienį, birželio 29 d., atvažiavo Mėčius Juozas ir pasiskakė, kad jis yra paskirtas valsčiaus TDA ir LAF vadams. Su tuo sutikau, nes, kiek man žinoma, Mėčius Juozas yra daug dirbęs. Kiek vėliau TDA gavo kitą vadą. Juozas liko LAF Varnių valsčiaus vadu ir, kiek matau, jis yra rūpestingas savo pareigose. Man tenka eiti Pavandenės LAF grupės vado pareigas.

1941.VIII.25

A. Jurgelis
(parašas)

P. S. Kiek man yra žinoma iš ankstesnio A. Jurgelio veikimo ir partizaninio kovose pasipriešinimo rusams, šis darbų aprašymas yra teisingas ir turia pridurt, kad vokiečiai, pastebėję rusų sulaikymą ties sasmauka, visą jų diviziją sunaikino iš artilerijos pabūklų, nes jie nebeturėjo kur sprukt. Tik minėta rytmėt rusų likučiams bepasiekė persikelt per sasmauka.

Telšių gimn. LAF vadams (parašas neįskaitomas)
LYA, baudžiamoji byla Nr. P-15955, l. 32-34. Originalas, rankraštis.

TRAKU APSKRITIS

70. PIRMUJU KARO DIENU IVYKIU TRAKUOSE APRASYMAS

Kar as Trakuose

Išaušo gražus birželio 22 dienos sekmadienis. Nemažas skaičius lietuvių vasarotojų iš salų krūmų bailliai dairosi ir nori išgirsti, kas miestelyje darosi – ar jau prasidėjo antrasis baissis išvežimo etapas.

Staiga lyg perkūno trenksmas nuskambėjo Lietuvos šalele KARAS. Koks džiaugsmas, KARAS. Vienas kitą sutinka – sveikina, akysė džiaugsmo ašaras. Visi jaučia, kad išsivadavimo valanda arti, nes vokiečių armija pradeda vytį raudoniusius iš Europos. NKVD pareigūnai ir kiti čekistai laksuo gatvėmis ir griežia dantimis, kad ne viskas spėta ivykyduti pagal planą.

Pirmadienis. Rūdiškės bombarduotos, Varėnoje vokiečių kariuomenė. Mieste sąmyšis. Bolševikeliai laksto lyg proto nustojo; ir vienas kitam kulkas siūlo. Vietos komunistai stengiasi išvaziuoti į „didžiąją tévynę“ su partijos vadovybe, bet neprielpa, nes lygintojai nori kuo daugiaus turto išsivežti. Gauna iš partijos po šautuvą ir dumia pėsti keikdami savo likimą. Trakuose pasileika apie 80 karių ir politrukas. Jiems duota užduotis išspordinti pulko sandėlius ir išvykti.

Vietos lietuviams gaudo ginklus ir organizuoja apsaugos būri. Susižino su pasiliusiam dalinyje esančiais Lietuvos kariuomenės kariaus ir aptaria sandėlių išsaugojimo planą. Aplink sandėlio rajoną išstatomi slapusai, ryšys palaikomas per Vilniaus universiteto atvykusias studentes. Žinia, [kad] politrukas vyksta sprogdinti sandėlių. Nedidelis apsaugos būrelis, vienas duotas karių kulkosvaidžias vyksta jo apginti; juk sandėlių susprogdinimas – ne tik karinės medžiagos nustojimas, bet ir sunaikinimas ligoninės, kuri už 30–40 m nuo sandėlių, iš dalies gal ir viso miestelio. Trumpas susišaudymas, lietuvių sargybiniai prisideda prie apsaugos; prieš 2 sužeisti, 18 belaisvių – ir sandėlių apsaugoti. Iki vakaro apsaugos būrys dar pagausėja. Stipri kulkosvaidžiai ginkluota sargyba išstatoma prie sandėlių ir mieste. Suorganizuotas Laikinasis komitetas įskuria buv. aps. vykdomojo komiteto patalpose.

Šiuo metu Trakuose yra įsikūrusi vokiečių Feldkomendantūra [karos lauko komendantūra], su kuria palaikomas glaudus kontaktas. Apskrities kooperatyvų reikalus tvarko „Lietukio“ Trakų apskričiai skirtas igaliotinis p. Jokūbaitis. Šiuo metu baigiamasi inventoriuzacija. Maisto krautuvės ir valgyklos veikia normaliai.